

Veliko življenja, Slovenija!

Ekonomist, politik, kulturnik, šolnik, literat, publicist ... Težko je naštetiti oznake, ki bi zamejile vsa področja dela slovenskega rojaka iz Argentine dr. MARKA KREMŽARJA. Ker pa se z njim tokrat pogovarjamo tudi o slovenskem demografskem vprašanju, dodajmo še tri: mož, oče petih otrok in dedek osemnajstih vnukov.

nje. Vendar narava ne dopušča praznin, gospodarstvo potrebuje vedno novo delovno silo. Kaj to pomeni? Odgovor je jassen. Najcenejša delovna sila prihaja iz dežel, ki nam niso kulturno blizu. Slovenci smo sredi krize preživetja. Ni še prepozno, a časa, da se odločimo za življenje, ni veliko. Lahko se zgodi, da slovenska država sicer obdrži svoje ime, a v njej utegnejo živeti ljudje, ki bodo govorili drugače.

Ker se zavedate, da vprašanja premajhne rodnosti ni mogoče rešiti čez noč, kot enega izmed načinov reševanja slovenskega demografskega primanjkljaja predlagate sistematično priseljevanje slovenskih družin iz diaspore. Koliko je ta predlog utemeljen na realnih željah Slovencev po svetu, da bi se vrnili oziroma naselili v matični Sloveniji?

Že v predavanju v Zavodu sv. Stanislava sem poudaril, da priseljevanje iz diaspore ni rešitev, temveč eden od načinov, s katerim bi v Sloveniji do neke mere lahko ublažili primanjkljaj dela zmožnega slovenskega prebivalstva, da je le prispevek k reševanju tega vprašanja. Imamo namreč že blizu dvajset let »demografske zamude«. Resnična rešitev je povečana rodnost – in to zdaj. Vse drugo je le dopolnjevanje in popravljanje škode, ki je že narejena. Ne gre za vprašanje, na katerega naj bi odgovarjale prihodnje generacije, to je izziv sedanji generaciji Slovencev in Slovenk v matici in po svetu.

Kdo in kako lahko pomaga tej generaciji, da bi se krivulja rodnosti vendarle preusmerila?

Velik del te odgovornosti leži na državi. Pa ne mislim le na odgovornost za gmotno podporo družinam, temveč tudi za spremembo mišljenja tako oblastnikov kakor prebivalstva. Država lahko ustvari ali vsaj pomaga ustvariti pogoje, da bo sprejemanje večjega števila otrok manjša žrtev za starše, deloma pa tudi, da bo družba to sprejela kot nekaj pozitivnega in da bodo ljudje gledali na številne družine prijazno.

Ko se človek ob izbiri med neko koristjo in vrednoto odloči za slednjo, je to že majhno spreobrnjenje. Če dosežemo tudi kot narod, da se odvrnemo od neposrednih koristi, od grobega materializma k vrednotam, nas bo to vodilo v smeri življenja.

Po eni strani gre tedaj za davčno razbremenitev ter za socialno podporo družinam, po drugi pa za psihološko pripravo prebivalstva, za ustvarjanje zavesti, da opravljajo starši z več otroki pomembno družbeno poslanstvo, ki je v korist vsej narodni skupnosti.

Končno pa je odločitev za rojstvo otroka vedno osebna. Pri tem lahko dobita žena in mož, oče in mati najmočnejše nagibe v svoji veri, oporo pa v cerkvenem občestvu.

Kako?

Poglejte, država bo težko koga prepričala, da bo imel več otrok, lahko pa ustvari, kot rečeno, pogoje, da bo ta odločitev lažja. Sprašujem se: ali je takšna odločitev mogoča pri paru, ki ne bi cenil nobenih vrednot? Pri odločanju za otroka je

treba imeti globljo motivacijo kot kako propagandno geslo. Gre za odločitev za neko vrednoto, za življenje, to pa je odločitev, ki v bistvu presega svet materialnih koristi. Tudi pri ljudeh, ki morda pravijo, da ne verujejo, pa vendarle spreje-

Zame je bila družina vedno prva. Nikdar nisem postavljala nobene, ne poklicne ne kakšne druge dejavnosti pred njo. Pod tem vidikom sem skušal razdeliti svoj delovni in prosti čas: pet dni za poklicno delo, sobota za slovensko skupnost, ne-

Dr. Marko Kremžar (foto: B. Š.)

majo svet vrednot, gre ob odločitvi za življenje za nekako spreobrnjenje. Veliko spreobrnjenje je spreobrnjenje k največji vrednoti, ki je Bog – to je milost – vendar je pred

delja pa za družino. Če zapraviš družino, vse drugo izgubi smisel. Vsa leta, kar sva s Pavlo Hribovšek poročena, je bila najina nedelja za družino. Kot vidite, gre za zelo preprosto in kratek »recept«.

Z ženo sta seveda sodelovala tudi na drugih področjih. V uvodu ene izmed knjig, ki je izšla pri Družini, ste zapisali, da skorajda ne bi mogla iziti, če vam pri delu ne bi pomagala »tiho in potrpežljivo kot vedno, žena Pavla«.

Tako je. In to drži za vsako mojo knjigo, za vsak članek. O stvari, o kateri pišem, pogosto že prej govoriva, vedno pa, ko dobi stvar neko obliko, jo dam prebrati najprej njej. V najini družini imava sicer razdelitev dela, poskušava pa, da ne pride do ločitve dela. Nekatere stvari ima v rokah žena, druge jaz, a o vseh se je treba kdaj pomeniti, o »njenih« in o »mojih«.

Vrniva se zdaj k »delni« rešitvi slovenskega demografskega vprašanja – priseljevanju rojakov iz diaspore. Kateri ukrepi bi ga lahko spodbudili?

Najprej je treba rojake povabiti, naj se vrnejo oziroma naselijo v Slovenijo. Če bi Slovenija to naredila recimo leta 1991, bi verjetno veliko rojakov prišlo živeti v novo slovensko državo. Toda takrat ni nikogar kaj dosti zanimalo, da bi se Slovenci iz

diaspore vračali. Tako je bila priložnost zamujena in pozneje se je v diaspori nekoliko ohladilo zanimanje za naseljevanje v Sloveniji. Toda prepričan sem, da naselitvena politika ne sme biti nekaj kratkoročnega, temveč stalen državni program, naravnani na dobo vsaj dvajsetih let. Tako bodo tudi mlajše generacije vedele: vrata v matično domovino so odprta!

Razdalje so vedno manjše, Slovenija je lepa in prijazna dežela in če bo do svojih rojakov odprta, bo marsikoga pritegnila. Mladi, posebno tisti, ki študirajo, pogosto iščejo možnosti po svetu in bodo verjetno radi prišli pogledat v Slovenijo. Zato bi moral biti program naseljevanja pri nas neka stalnica, neodvisna od te ali one vlade. Seveda ne smemo računati na množično priseljevanje rojakov iz diaspore. Vendar kot maloštevilni narod za reševanje demografske krize ne potrebujemo množic in celo majhen, a reden pritok rojakov iz diaspore lahko predstavlja občuten doprinos.

Ker že omenjava študirajočo mladino – naj pripomnim, da stoji po mojem mnenju Slovenija v tem pogledu pred dodatnim problemom. Ob odprtih mejah se mladi srečujejo z veliko skušnjavo, da bi zaradi študija odšli po svetu potem pa tam tudi ostali. Kako doseči, da se bodo po opravljenem študiju vračali? Slovenija naj bi bila odprta do diaspore pa tudi privlačna za tiste, ki se gredo v svet izpopolnjevati, da se bodo radi vračali. To pa je tudi vprašanje vzgoje. V tej smeri, imam občutek, ni dosti storjenega.

Globalizacija ustvarja družbo, ki je veliko bolj gibljiva kot nekdaj, zato potrebuje narodno občestvo močnejših notranjih vezi. Povezovali ga bosta, po mojem mnenju, predvsem: po eni strani gotovo korist, po drugi strani paljubezen do narodne skupnosti, do družinskega občestva, do lastne kulture in jezika ..., skratka: identiteta. Identiteto, ljubezen do svojega, bomo morali širiti in razvijati močnejše kot doslej. Na ta način nas globalnost, ki odpira nove možnosti, ne bo okrnila. Brez identitete, brez ljubezni do svojega pa se lahko v kratkem času sami zbrisemo z zemljevida narodov.

Prav ljubezen do svojega je bilo eno izmed temeljnih vodil slovenske narodne skupnosti v Argentini. Ali se ohranja še danes?

Da, prav gotovo se ohranja, vendar se tudi spreminja. Veste, vsaka generacija se izraža in čuti nekoliko drugače. Za prvo generacijo je bila značilna navezanost na rodno zemljo – pogrešali so slovenske hribe in doline. Druga generacija je verjetno bolj občutila kulturno povezanost pa tudi skrb za usodo slovenskega naroda. Kakšna so čustva sedanje generacije? Morda ceni bolj družinsko tradicijo, morda svoje korenine v trdoživem ljudstvu, ki kljub stalni ogroženosti kljubuje ... Če bi gledali na to vprašanje izključno pod razvojnim vidikom, bi morda ugotavljali, da se v diaspori čutenje z narodovo glavnino polagoma »ohlaja«. Vendar nova doba dokazuje, da determinizmom ni vedno verjeti. Vprašanje je, kaj lahko v sedanjih razmerah naredimo, da bo povezanost še naprej živa. Globalizacija nam ponuja priložnost, da obdržimo med seboj žive stike! Koniec koncev, vsi stiki, ki resnično držijo, so osebni, kar pomeni imeti znanca, prijatelja ne glede na meje in razdalje. Politična emigracija, na primer, bi se veliko težje ohranila kot organizirana skupnost, če posamezniki med nami ne bi ohranjali osebnih stikov recimo z rojaki v Kanadi, v ZDA, v Avstraliji pa na Ko-

V začetku julija ste bili v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu gost na okrogli mizi tabora Slovencev po svetu, posvečeni slovenskemu demografskemu vprašanju. To je bil, kot ste povedali, vaš prvi javni nastop v prostoru, ki ste ga sicer iz precej drugačne perspektive gledali leta 1945, ko ste bili tam zaprti kot eden vrmljenih domobrancev. Morda bo vprašanje zvenelo banalno, pa vendar: ali je kaj skupnega med brezupnim ležanjem v zavodski dvorani s prijatelji, ki so jih večinoma pobili, in dobrih 60 let pozneje razpravo o natalitetni prihodnosti Slovenije?

Med dogodkoma je res spletena neka nit – in prav to me je presunilo, ko sem prvič po tistih poletnih mesecih leta 1945 spet gledal pred seboj polno zavodsko dvorano. Saj sem bil kmalu po slovenski osamosvojitvi s prijateljem in ženo že v njej in potem še nekajkrat, a vedno je bila prazna, tako da se je ob tistih obiskih vzpostavil le odnos: zidovspomini-jaz. Ko pa sem ob tej priložnosti videl z odra polno dvorano, je bilo občutenje drugačno. Nenadoma je bila pred mano živa slika tistih 620 fantov in mož; domobrancev, ki so nekoč sestradani in onemogli čakali na smrt tam, kjer je zdaj množica starejših in mlajših Slovencev sledila pogovoru o življenju. To me je pretreslo, zato svojega nastopa nisem mogel pričeti drugače kot s to temo ...

... ki je neločljivo povezana s smrtjo. Toda tako rekoč hkrati ste na odru iste dvorane gledali ples in pesem Rasti 35, torej mladih 35. generacije slovenskega srednješolskega tečaja ravnatelja Marka Bajuka, ki ste ga leta 1961 v Argentini ustanovili prav vi. Ali ni to svojevrsno zmagoslavje življenja? Kajti če bi se v polnosti izteklo tako, kot so nekateri želeli leta 1945, teh otrok na odru zavodske dvorane ne bi smelo biti.

Brez dvoma. Vendar to občutje ni bilo povezano le s pogledom na otroke – zajemalo je vse generacije, ki so bile navzoče v dvorani. Vsi ti ljudje ne bi smeli obstojati, če bi bilo po načrtu takratnih komunističnih likvidatorjev in njihovih voditeljev. Pred očmi se mi je odvila zgodba več generacij. Nihče izmed teh ne bi smel živeti. Pa živijo. V tem vidim močno simboliko.

Prav razmislek o življenju, ki smo ga posamezniki in narod prejeli kot dar, je bil rdeča nit vašega razmišljanja v okviru okrogle mize, ki si je v naslov postavila vprašanje: »Ali bi nas lahko bilo več?« Zakaj se pravzaprav posvečate temu vprašanju?

Ker brez življenja ni prihodnosti, pa tudi pogled na preteklost izgubi svoj smisel. Ko hodim po Sloveniji, se sprašujem: to je čudovita dežela, toda za koga jo tako skrbno lepšajo moji rojaki? Ali res za nove rodove Slovencev? Če po naših mestih in vaseh ne bo otrok, bodo na to lepo zemljo kmalu prišli drugi ljudje.

Moje zanimanje za demografijo je nastalo iz pogleda na bližnjo preteklost. Ko sem pred skoro štiridesetimi leti prvič gledal slovensko demografsko piramido, mi je vzbudila pozornost zareza na moški strani tega grafičnega prikaza, ki je nastala leta '45, po drugi svetovni vojni. To je bila nema priča povojnih pobojev. Potem sem demografsko dogajanje spremljal in seveda opazil, da je upadanje rojstev postalo tendenca, ne le osamljen pojav krajšega obdobja. Ko sem takšno usmeritev projiciral v prihodnost, sem uvidel, da v nekaj desetletjih Slovenci ne bomo imeli več rodne mase, ki bi narodu omogočala življe-

roškem in Primorskem, deloma pa tudi, kljub vsem mejam in oviram v času komunizma, v matici. Osebnosti so nepogrešljive, toda okoli njih je pomembno splesti tudi navezanost na skupno preteklost, na skupno kulturo in jezik pa tudi gojiti skupne sanje in upanje o skupni prihodnosti.

Sami predlagate, da bi takšne vezi med Slovenci, kjer koli že živijo, lahko tudi politično okrepili, recimo z razširjenim predstavništvom v državnem zboru, kjer bi zamejstvo in izseljenstvo imela po dva poslanca. Kaj si od tega obetate?

To bi bil korak v pravo smer, novo orodje v povezovanju matice in izseljenstva. Toda kot pri vsakem orodju se tudi pri tem postavlja vprašanje, kako ga bomo uporabljali. Enako velja za zakon o Slovencih v zamejstvu in po svetu. Predlog, ki ga omenjate, bi bil močna simbolična poteza, ki so jo, recimo, že naredili Italijani, a sam na sebi ni dovolj. Če hočemo, da je narodna skupnost kljub razdaljam trdna, potrebuje trojno povezavo: kulturno, gospodarsko in politično. Kulturne vezi obstojajo, čeprav jih je treba neprestano krepiti; ustvariti bo treba tesnejšo gospodarsko povezanost; z uresničevanjem zakona o Slovencih po svetu in z njihovim predstavništvom v slovenskem parlamentu pa bi se okrepile tudi politične vezi.

Pozabiti je treba na nekdanjo tako razširjeno miselnost, da se Slovenija konča na državni meji. Slovenija sega, do koder segajo s svojim življenjem in vplivom Slovenci. Miselnost, da se Slovenija neha na njenih državnih mejah, je po mojem prepričanju ne le preživeta, marveč izgublja izpred oči dejstvo, da si nobene meje Slovenci nismo določili sami. Vse so nam bile tako ali drugače vsiljene. Zdaj imamo končno priložnost, da zaživimo suvereno – ne glede na meje.

Toda za to bi najbrž moral odpasti še kakšen predsodek. Dejali ste že, da se Slovincem po svetu leta 1991 niso ravno na široko odprla slovenska državna vrata. Prav odnos do diaspore je bil desetletja pravo gojišče ideoloških predsodkov. Ali se je do danes kaj spremenil?

Kolikor lahko presodim, se stvari spreminjajo. Seveda moramo upoštevati, da so cele generacije živele v neki politični in mentalni strukturi, ki narodom ni bila naklonjena. To počasi izginja, vendar je potrebno skrbeti za razvoj v pravo smer. Čim bolj bomo občutili, da smo vsi Slovenci, kljub mejam in razdaljam, en narod, čim več bomo o tem go-

rih političnih in medijskih krogih pošiljali tja, od koder je prišel – v Argentino. Pogrevam sicer nekaj let stare stvari ...

Že prav. Še prej kot njega so ob prvem obisku Slovenije pošiljali nazaj tudi mene. Ne vem, kako je take »dobrodošlice« sprejemal dr. Bajuk. O tem nisva nikoli govorila. Vesel pa sem, da niso vplivale na njegove odločitve. Mene tako govorjenje in pisanje po pravici povedano ni preveč prizadelo. S strani, od koder so prihajale takšne opazke, ni bilo mogoče pričakovati drugega. Bivši tovariši in njihovi sinovi ... pač radi vztrajajo pri svoji vlogi.

Dr. Kremžar z ženo na Taboru Slovencev po svetu

Dokaz več, da je narodova razdeljenost dejstvo in tako rekoč trajno stanje, s katerim bo treba živeti in preživeti tudi v prihodnje. Ali se morda motim?

Sam ne bi tako gledal na te stvari. Glejte, čas vendarle prinaša svoje. Vedno pravim: čas je cena za miren prehod. Če bi bilo komunizma konec z revolucijo, z vojno, bi se sicer sprememba zgodila od danes na jutri, toda cena zanjo bi bila kri. Hvala Bogu je bil pri nas prehod miren, ni terjal krvi, toda zato moramo plačati neko ceno. In ta cena je čas. Seveda čas sam na sebi stvari ne spreminja, ponuja le priložnost, da se spremembe lahko zgodijo na miren način. Priznam, tudi sam bi rad, da bi bile spremembe hitrejšje, bolj korenite in občutne, da bi kar naenkrat vsi jasno videli stvari, kakor so bile in kot so. To bi človek rad, a treba je upati, vztrajati in potrpeti. Morda lahko vplivamo na ritem dogajanja, vendar s tem, ko smo sprejeli miren prehod, smo sprejeli tudi žrtev časa.

ob breznu, kjer počivajo ostanki rojakov, ki so bili pomorjeni zaradi svoje zvestobe Bogu in narodu, izredno pomemben. Da so nadškofa zaradi tega napadali, je logično. Živimo v svetu, ki je v mnogočem poganski in v katerem so nedolgo tega oblikovali mišljenje množic pa tudi nekaterih kristjanov sovražniki vere in Cerkve. Kdor misli, da je mogoče pričati resnico in živeti krščansko, ne da bi postali pri tem predmet napadov brezbožnega sveta, se moti. Za kristjana je naravno, da ga nasprotniki vere na tak ali na drugačen način napadajo. Mar ne klevetajo pokojnega škofa Rožmana že več

kot pol stoletja? Nekateri delajo to iz sovraštva do vere, drugi iz zaslepljenosti, tretji ponavljajo, kar so jih naučili, pri nekaterih pa je molk znamenje še ne prebolelih bojznosti.

Kdor je bral vaše spomine na čas, preživet v slovenskih koncentracijskih taboriščih in zaporih, popisuje te jih v knjigi *Lefo brez sonca*, bo v njih zaman iskal kakšno maščevalno temačnost in zagrenjenost. Ti spomini so ... svetli! Takšna drža, ob vsem, kar ste sami doživeli, tudi ob smrti dveh bratov, povojnega odnosa Slovenije do diaspore in še česa, ni ravno samoumevna. Iz česa je zrasla?

Človek težko sodi o sebi. A vseeno ... Maščevalnosti in sovraštva nisem nikoli gojil. Hočem pa, da se razčistijo laži, ki jih je nad pol stoletja širila med ljudstvom komunistična partija, da se obsodijo njeni zločini pa tudi ideologija, v imenu katere je bilo v dvajsetem stoletju prelito na svetu pa tudi v Sloveniji največ krvi. To ni stvar kake zagrenjenosti, temveč preproste poštenosti.

Omenjate knjigo *Leto brez sonca*. Med drugim sem tam opisal srečanje z enim izmed nekdanjih stražarjev v škofovih zavodih. On naj bi bil zmagovalec, in jaz poraženec. Pa mi je bilo po pogovoru, ki je sledil, v hipu jasno: »Hvala Bogu, da sem to, kar sem, da nisem na njegovem mestu!« Ta rojak je nosil na sebi težo stvari, ki jih je počel. Takrat sem zavestno zavrnil sleherno misel na kako sovraštvo. Ti ljudje so se mi smilili. Še vedno prosim Boga za njihovo spreobrnjenje. Morda so zato lahko moji spomini svetli.

Ali ste kdaj razmišljali, da bi se vrnili v Slovenijo?

Seveda sem. Toda to bi imelo smisel v prvih letih po osamosvojitvi, pa ni bilo mogoče. Toliko teže sedaj. Živim od pokojnine in od svojega profesionalnega dela.

Samostojna slovenska država je nedavno praznovala 15. rojstni dan. Kaj ste ji voščili?

Veliko življenja!

Pogovarjal se je
BOGOMIR ŠTEFANIČ ml.

Če bi bilo komunizma konec z revolucijo, z vojno, bi se sicer sprememba zgodila od danes na jutri, toda cena zanjo bi bila kri. Hvala Bogu je bil pri nas prehod miren, ni terjal krvi, toda zato moramo plačati neko ceno. In ta cena je čas.

vorili, pisali, v tem duhu vzgajali mlade, tem hitreje bo konec starih predsodkov. Ne smemo pričakovati, da se bo kaj naredilo samo od sebe. Samo od sebe se ne zgodi nič. Naloga staršev je vzgajati otroke; vrednote, ki jih vcepijo sinovom in hčeram v otroških letih, postanejo temelj njihove formacije. Če pa starši ne bi posredovali vrednot, če šola ne bi vzgajala, je skoraj predrzno zaupati, da bi se kar tako, sama od sebe pojavila ljubezen do naroda in širša vizija njegove prihodnosti.

Kako ste spremljali dogajanje leta 2000 ob imenovanju dr. Andreja Bajuka za predsednika vlade? Spomnimo se, da so ga v nekatere

Kako ste, tudi v duhu razmisleka, o katerem ste zdaj govorili, doživeli polemike okoli pridige nadškofa Franca Perka pri letošnji spominski maši v Kočevskem rogu?

Bil sem v Rogu. Poslušal sem nadškofa Perka in si ob tem rekel: »Hvala Bogu, da je končno slovenski škof povedal, kar bi človek pričakoval od kakega cerkvenega dostojanstvenika že pred desetletjem.« Po maši sem se šel nadškofu Perku zahvalit – predvsem ker je ne le omenil, temveč nepristransko ocenil delo škofa Rožmana. Prepričan sem, da se škofu Gregoriju Rožmanu dela v Sloveniji še vedno velika krivica. Zato je po mojem mnenju govor nadškofa Perka v Kočevskem rogu,